

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιούλιος 2016

ΕΧΟΥΝ ΠΕΡΑΣΕΙ κάτι λιγότερο από σαράντα οκτώ ώρες από τη στιγμή που αδίστακτοι στρατιωτικοί προσπάθησαν να τον σκοτώσουν και, ιδού, ο Ερντογάν βρίσκεται ξανά στο προσκήνιο. Ο ήλιος δύνει· ακούγεται το κάλεσμα για την προσευχή και ο πρόεδρος σκουπίζει ένα δάκρυ από τα μάτια του.

«Ο Ερόλ ήταν παλιός μου φίλος», αρχίζει να λέει και, μετά, λυγίζει. «Δεν μπορώ να πω τίποτ' άλλο. Ο Θεός είναι μεγάλος».

Ο Ερόλ Ολτσόκ (1963-2016), το δεξί χέρι του Ερντογάν, ο εκπρόσωπος Τύπου της κυβέρνησής του, ο έμπιστος φίλος του, από τους πρώτους που έτρεξαν το προηγούμενο βράδυ στη Γέφυρα του Βοσπόρου, κείτεται μπροστά του μέσα στο φέρετρο.

Τίποτα δεν θα είναι πλέον όπως πριν για την οικογένεια του Ολτσόκ, ούτε για τον Ερντογάν ούτε για την Τουρκία. Δύο βράδια πριν, την ώρα που η ελίτ της Κωνσταντινούπολης έπινε το ποτό της στις όχθες του Βοσπόρου, τεθωρακισμένα γέμισαν τη γέφυρα και αεροπλάνα έσκισαν τον ουρανό. Ο στρατός επαναστάτησε κατά του Ερντογάν – αλλά αμέσως ο «στρατός» του Ερντογάν ξεχύθηκε στους δρόμους, με τον Ερόλ Ολτσόκ στην πρώτη γραμμή: νεαροί χωρίς μπλούζες δίπλα σε γυναίκες με μαντίλες στάθηκαν μπροστά στα πυροβόλα εκείνο το βράδυ στα μέσα του καλοκαιριού· άλλοι ξάπλωσαν στην ασφαλτο μπροστά στα τανκς. Και όταν η τύχη στράφηκε εναντίον των πραξικοπηματιών, οι εξαγριωμένοι οπαδοί του Ερντογάν, γυμνοί από τη μέση και πάνω, έβγαλαν τις ζώνες τους για να μα-

στιγμάσουν τους πραξικοπηματίες στρατιώτες που παραδίνονταν. Οι μορφασμοί τους φωτίζονταν από το εντυπωσιακό φως του καλοκαιριατικού πρωινού της Κωνσταντινούπολης, της πόλης που απλώνεται σε δύο ηπείρους. Οι εικόνες έκαναν τον γύρο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης μέσα σε λίγα λεπτά. Ήταν όμορφες και τρομακτικές μαζί.

Το πραξικόπημα έχει κατασταλεί, αλλά το τίμημα είναι τεράστιο. Διακόσιοι εξήντα πέντε άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους εκείνο το βράδυ και πάνω από τους μισούς ήταν πολίτες που βγήκαν για να υπερασπιστούν τον Ερντογάν. Ο Ερόλ Ολτσόκ και ο δεκαεξάχρονος γιος του, Αμπντουλάχ, σκοτώθηκαν όταν οι στρατιώτες άνοιξαν πυρ κατά των διαδηλωτών στη γέφυρα. Χιλιάδες άλλοι τραυματίστηκαν. Συνεχίζονται ακόμα οι σποραδικές εκρήξεις, καθώς οι πραξικοπηματίες προσπαθούν να αποφύγουν τη σύλληψη. Ο ουρανός της Κωνσταντινούπολης βουίζει από τα μαχητικά F-16 που περιπολούν. Όλο το Σαββατοκύριακο επικρατεί μια αλλόκοτη ηρεμία στους δρόμους, καθώς οι Τούρκοι μένουν στα σπίτια τους, παρακολουθούν ειδήσεις και προσεύχονται.

Μεταξύ των νεκρών ήταν ένας περιφερειακός δήμαρχος που πυροβολήθηκε εξ επαφής στο στομάχι καθώς προσπάθησε να διαπραγματευτεί με τους στρατιώτες· ο μεγαλύτερος αδελφός ενός από τους υπασπιστές του Ερντογάν· ένας γνωστός αρθρογράφος της φιλοκυβερνητικής εφημερίδας *Yeni Safak*.¹ Άνδρες των ειδικών δυνάμεων είχαν εισβάλει στο θέρετρο της Μεσογείου όπου βρισκόταν ο Ερντογάν για διακοπές και ήταν έτοιμοι να τον σκοτώσουν, όμως τους ξέφυγε την τελευταία στιγμή.

Ο Ερντογάν έχει ήδη αντεπιτεθεί και το παρ' ολίγον ραντεβού του με τον θάνατο δεν φάνηκε να τον πτοεί. Επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, έστειλε τους στρατιώτες πίσω στους στρατώνες τους και χαρακτήρισε την απόπειρα του πραξικοπήματος «δώρο σταλμένο από τον Θεό», που θα του επέτρεπε να «καθαρίσει» τελικά το κράτος απ' όσους προσπαθούσαν να το καταστρέψουν. Έξι χιλιάδες άνθρωποι έχουν ήδη συλληφθεί τη στιγμή που απευθύνεται στο πλήθος των χιλιάδων οπαδών του στην κηδεία του Ερόλ Ολτσόκ, σ' ένα τζαμί στην ασιατική πλευρά της Κωνσταντινούπολης. Ο μιάμις

1. (Σ.τ.Μ.) Εφημερίδα *Γενί Σαφάκ* (Νέα Αυγή).

ικετεύει τον Θεό καθώς προσεύχεται για τους σκοτωμένους πατέρα και γιο: «Προστάτεψέ μας από την κακία των μορφωμένων!»

Το κλίμα είναι βαρύ στην Τουρκία. Κάθε βράδυ η πλατεία Ταξίμ γεμίζει με χιλιάδες οπαδούς του Ερντογάν που δίνουν το «παρών» για να διαβεβαιώσουν ότι οι εχθροί του δεν θα επιστρέψουν. Εντός των ημερών κηρύσσεται κατάσταση έκτακτης ανάγκης και κάθε μέρα συλλαμβάνονται χιλιάδες ύποπτοι ως συνεργοί. Οι υποτιθέμενοι αρχηγοί παρουσιάζονται στην κρατική τηλεόραση με μαυρισμένα μάτια και το κεφάλι τυλιγμένο με επιδέσμους.

Εμπιστευτικά, φίλοι μου λένε ότι ανησυχούν. *Αντίο συνταγματική διακυβέρνηση, διαβάζω σε ένα μήνυμα. Αντίο Δημοκρατία.*

Η καρδιά της γειτονιάς μου στην Κωνσταντινούπολη, η οποία συνήθως είναι όλες τις ώρες γεμάτη με πλανόδιους μικροπωλητές, οδηγούς ταξί και πόρνες, είναι σχεδόν ήσυχη το πρωί μετά το πραξικόπημα: τα πεζοδρόμια άδεια, ελάχιστα αυτοκίνητα κυκλοφορούν. Οι μόνοι άνθρωποι που συναντώ καθώς περπατώ στους έρημους δρόμους είναι οι γυναίκες που στέκονται πάντα στην κεντρική οδό το Σάββατο και πουλάνε ασπρόμαυρες καρτ ποστάλ. Συνήθως ζητούν πέντε λίρες για αυτές τις ξεθωριασμένες φωτογραφίες του Ατατούρκ, του πατέρα του τουρκικού κράτους. Σήμερα, μια γυναίκα μέσης ηλικίας, ξανθιά, με περμανάντ, έβαλε συνωμοτικά μια φωτογραφία στο χέρι μου.

«Ο άνθρωπος δεν είναι άλλο παρά μια χώρα με πολλές λατρείες», λέει ο φίλος μου ο Γιουσούφ λίγες μέρες αργότερα, ζαλισμένος, καθώς δεν είχε προλάβει ακόμα να καταλάβει τι είχε συμβεί. «Πρόκειται για την Ιερουσαλήμ στο Έτος Μηδέν».

Στα χρόνια που πέρασαν από τον Ιούλιο του 2016, καθώς έχω γεμίσει τις στήλες των εφημερίδων με άρθρα για τη δίωξη των αντιπάλων του Ερντογάν, τις περίεργες εκλογικές νίκες του και τους αμφισβητούμενους πολέμους του, μου έκαναν την ίδια ερώτηση ξανά και ξανά: «Γιατί η Δύση δεν εγκαταλείπει τον Ερντογάν; Γιατί δεν τον κάνει παρία, και να αφήσει αυτόν και την Τουρκία να πάνουν τον δρόμο τους;»

Η ηθική πλευρά είναι σύνθετη, αλλά η απάντηση είναι απλή: Δεν μπορούμε να γυρίσουμε την πλάτη στην Τουρκία, γιατί η Τουρκία και ο Ερντογάν είναι σημαντικοί. Ξεχάστε τα κλισέ του τύπου

«σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης» – είναι πολύ πιο σημαντικοί. Μιλάμε για μια χώρα σάκος προστασίας της Ευρώπης από τη μια πλευρά, της Μέσης Ανατολής από μια άλλη και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης από μια τρίτη – η οποία απορροφά τις συνέπειες του χάους και των αναταραχών σε καθεμία από αυτές τις περιοχές. Επί Σοβιετικής Ένωσης, δέχθηκε πρόσφυγες από το Ανατολικό Μπλοκ που προσπαθούσαν να ξεφύγουν από τον δεσποτισμό του κομμουνισμού. Όταν η αυτοκρατορία κατέρρευσε, η Τουρκία έγινε ο τόπος όπου οι φτωχοί πρώην Σοβιετικοί πήγαιναν για δουλειά και οι πλούσιοι για να κάνουν πάρτι. Τώρα, καθώς η Μέση Ανατολή βυθίζεται σε ολοένα και μεγαλύτερη αναταραχή, είναι η χώρα που δέχεται τους περισσότερους πρόσφυγες παγκοσμίως, με πέντε εκατομμύρια από τη Συρία, το Ιράκ, το Αφγανιστάν και λοιπές χώρες.

Η Τουρκία είναι μέλος της Ομάδας των 20 (G20) και αναγνωρίζεται ως μία από τις μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου. Μετέχει με τον δεύτερο μεγαλύτερο στρατό στο ΝΑΤΟ, το οποίο, αντιδρώντας στις αυξανόμενες επεκτατικές φιλοδοξίες του Ρώσου προέδρου Βλαντίμιρ Πούτιν, βυθίζεται σε έναν νέο Ψυχρό Πόλεμο. Πάνω από έξι εκατομμύρια Τούρκοι ζουν στο εξωτερικό, πρεσβευτές μιας χώρας που έχει οικονομικές σχέσεις και διαπραγματεύεται σχεδόν με κάθε άλλη χώρα πάνω στη Γη. Δεν πρόκειται για ένα κράτος-αναχωρητή, απομονωμένο από τον υπόλοιπο κόσμο. Είναι ένας σημαντικός παράγοντας, ζωτικός για την παγκόσμια ασφάλεια και ευημερία.

Επί μία χιλιετία, το έδαφος πάνω στο οποίο βρίσκεται η σύγχρονη Τουρκία ήταν αρκετά επίζηλο και έζησε πολέμους γιατί είναι πολιτισμικό και εμπορικό σταυροδρόμι. Για να το διαπιστώσετε, σταθείτε και παρακολουθήστε για μία ώρα τους ανθρώπους κάτω από τον θεόρατο θόλο του νέου αεροδρομίου της Κωνσταντινούπολης, το μεγαλύτερο από τα ολοένα και πιο εξωφρενικά έργα που οφείλονται στη ματαιοδοξία του Ερντογάν. Άνοιξε τον Απρίλιο του 2019 και η τουρκική κυβέρνηση εκτιμά ότι πάνω από 200 εκατομμύρια άνθρωποι θα περάσουν από τις αίθουσές του έως το 2022, καθιστώντας το το μεγαλύτερο και πιο πολυσύχναστο στον κόσμο – με δύο φορές περισσότερους επιβάτες από το αεροδρόμιο της Ατλάντα και δύομισι φορές περισσότερους από αυτό του Χίθροου. Κάντε μια βόλτα στα duty free και θα δείτε γυναίκες από τον Αραβικό Κόλπο

με μπούργκες δίπλα σε ηλιοκαμένους και κακοντυμένους Βρετανούς με μποτάκια και σορτς. Θα δείτε ταξιδιώτες με μαλλί ράστα και με σακίδια, όμορφες Ρωσίδες πριγκίπισσες και, αν βρεθείτε εκεί στην κατάλληλη εποχή, ισλαμιστές προσκυνητές που έρχονται ντυμένοι στα λευκά για να ταξιδέψουν στη Μέκκα. Θα δείτε ανθρώπους με πλακουτσωτά πρόσωπα από την Ασία και Αφρικανές με εντυπωσιακά σώματα, ντυμένες με υπέροχα φορέματα. Η Τουρκία είναι το κέντρο των πάντων.

Βρίσκεται, επίσης, στο επίκεντρο των ταξιδιωτών που κινούνται στη λάθος πλευρά της παγκοσμιοποίησης – στο σταυροδρόμι του παράνομου εμπορίου, το οποίο ξεκινάει από τη Μέση Ανατολή και την Αφρική, περνάει από την Τουρκία και το Αιγαίο, και φτάνει μέχρι την Ευρώπη. Στις απόμερες τσαγαρίες της Κωνσταντινούπολης ακμάζει ένα άλλο είδος ταξιδιωτικής αγοράς, που δεν είναι λιγότερο πολύβουη από ό,τι οι αίθουσες με τα γκισέ των εισιτηρίων του νέου αεροδρομίου της Κωνσταντινούπολης. Εδώ, μελαμψοί άνδρες με δερμάτινα μπουφάν κλείνουν θανάσιμες συμφωνίες με απελπισμένους ανθρώπους: το εισιτήριο του λαθροδιακινητή δεν μπορεί να εγγυηθεί την επιβίωσή τους και κοστίζει περισσότερο από το αντίστοιχο μιας οικονομικής πτήσης απ' το ολοκαίνουργιο αεροδρόμιο.

Ας σκεφτούμε, όμως, τι θα μπορούσε να συμβεί εάν ο Ερντογάν γυρνούσε τελείως την πλάτη στη Δύση ή αν η Τουρκία βυθιζόταν στο απόλυτο χάος. Αυτό το κύμα των ανθρώπων που, το 2015, ταξίδεψαν από τις ακτές της Τουρκίας προς την Ελλάδα αναζητώντας μια νέα ζωή στην Ευρώπη, δεν ήταν τίποτα. Υπάρχουν ακόμη εκατομμύρια άνθρωποι στον αναπτυσσόμενο κόσμο που προσπαθούν απεγνωσμένα να κάνουν αυτό το ταξίδι, και μια Τουρκία υπό κατάρρευση θα μπορούσε να είναι η ανοιχτή πόρτα για τη Δύση. Τι θα γινόταν αν, στη χειρότερη περίπτωση, εκδηλωνόταν μια μεγάλη σύγκρουση ή μια οικονομική κατάρρευση στην ίδια την Τουρκία; Χιλιάδες, ίσως και εκατομμύρια, Τούρκοι θα ακολουθούσαν το ρεύμα προς την Ευρώπη και οξυδερκείς ηγέτες, όπως ο Βλαντίμιρ Πούτιν, θα εκμεταλλεύονταν γρήγορα το χάος για να επεκτείνουν τα εδάφη και την επιρροή τους, όπως έγινε με τη Συρία.

Ο Ερντογάν δεν είναι ανόητος. Ξέρει πόσο σημαντικός είναι και το εκμεταλλεύεται. Συχνά φαίνεται να πατάει τα «κουμπιά» των

δυτικών συμμάχων του, απλώς για να δει τι θα συμβεί. Μπορεί μερικές φορές να δίνει την εντύπωση διαταραγμένης προσωπικότητας, όμως είναι επίσης ένας έξυπνος πολιτικός που πριν από δεκαπέντε χρόνια εξευγένισε το λαϊκό προφίλ του, πολύ πριν ο Ντόναλντ Τραμπ πλασάρει το αντίστοιχο στιλ. Εάν οι δυτικές χώρες θέλουν να περιορίσουν και να ελέγξουν τον Ερντογάν —όπως ίσως αναγκαστούν να το κάνουν, εάν θέλουν να κρατήσουν την Τουρκία σταθερή—, τότε πρώτα πρέπει να τον κατανοήσουν. Και, πιο πολύ, πρέπει να καταλάβουν γιατί τον λατρεύουν τόσο πολλοί Τούρκοι.

Μα, τέλος πάντων, τι έχει για να σε κάνει να τον λατρεύεις; Με μια πρώτη ματιά, όχι και πολλά. Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ζει σ' ένα παλάτι με χίλια δωμάτια, το «Ak Saray» («Λευκό Παλάτι»),² το οποίο έχτισε σχεδόν αμέσως μόλις έγινε πρόεδρος. Ο ίδιος και οι οπαδοί του τρελαίνονται για εξωφρενικές ιστορικές ενδυμασίες. Σε μια φωτογραφία του με τον Παλαιστίνιο πρόεδρο Μαχμούντ Αμπάς, έστησε στη σκάλα του «Ak Saray» στρατιώτες ντυμένους με στολές από τις διάφορες εποχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παρότι συχνά περηφανεύεται για τις ρίζες του στην εργατική τάξη και την προφανή προβολή του ως αυτσαίντερ κατά των ελίτ, η σύζυγος και οι κόρες του ντύνονται σε πασίγνωστους οίκους υψηλής ραπτικής της Ευρώπης.

2. (Σ.τ.Ε.) Πριν από τη νίκη του στο συνταγματικό δημοψήφισμα της 16ης Απριλίου 2017, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είχε εγκατασταθεί στο «Ak Saray» («Λευκό Παλάτι»), όπως είναι γνωστό το προεδρικό μέγαρο, στα περίχωρα της Άγκυρας, ζώντας στην απόλυτη χλιδή, την ώρα που το 1/4 των Τούρκων ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Το «Λευκό Παλάτι», στην κορυφή ενός λόφου, με έκταση 300.000 τ.μ., είναι το μεγαλύτερο παλάτι που χτίστηκε στον κόσμο τα τελευταία 100 χρόνια. Έχει κήπους, λίμνες και 1.100 δωμάτια, εκ των οποίων τα 250 είναι για αποκλειστική χρήση του Ερντογάν και της οικογένειάς του. Βασικό χαρακτηριστικό του η χλιδή: μαρμάρινα δάπεδα, χρυσές λεπτομέρειες, μεταξωτές κουρτίνες και πανάκριβοι πολυέλαιοι. Λέγεται πως η αξία των χαλιών αγγγίζει τα 7,44 εκατ. ευρώ, ένα ρολό ταπετσαρίας 2.100 ευρώ, ενώ κάθε ποτήρι κοστίζει 265 ευρώ. Τα αντιπολιτευτικά μέσα ενημέρωσης τόνισαν ότι ο Ερντογάν προσπαθεί να αποκηρύξει το παρελθόν της Τουρκίας χτίζοντας παλάτια με πολυτέλειες παρόμοιες με αυτές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το κόμμα του Ερντογάν, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (*Adalet ve Kalkınma Partisi* ή AKP), αν και ουδέποτε έχει πάρει πάνω από το 50% των ψήφων, είναι το πιο επιτυχημένο στην κοινοβουλευτική ιστορία της Τουρκίας. Ο ίδιος ο Ερντογάν έχει παραμείνει στο τιμόνι της τουρκικής πολιτικής περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο ηγέτη στην ιστορία της χώρας. Από τότε που έγινε πρώτη φορά πρωθυπουργός, το 2003, έχει περιορίσει τη δύναμη του στρατού, έχει ξαναγράψει το Σύνταγμα της χώρας, έχει αναδιαρθρώσει τις σχέσεις με τις ξένες χώρες και έχει χειριστεί μια κυβερνητική πολιτική του τύπου «διαίρει και βασίλευε» καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο ηγέτη στον κόσμο.

Ο εναγκαλισμός του Ερντογάν με την εξουσία μπορεί συχνά να εμφανίζεται ασταθής, αλλά απλώς επιβεβαιώνει την κυριαρχία του κάθε φορά που οδηγεί τη χώρα του σε εκλογές. Ωστόσο, αυτό που ωθεί τους οπαδούς του είναι η συνεχής αίσθηση απειλής, αυτός ο φόβος ότι θα μπορούσε να εκδιωχθεί από την εξουσία και όλα να πάνε πίσω, εκεί όπου ήταν πριν αναλάβει εκείνος. Δεν είναι σαν τον Άσαντ ή τον Πούτιν, που χρησιμοποιούν τις νοθευμένες και σαρωτικά νικηφόρες εκλογές τους για να μην τους κουνήσει κανείς από τη θέση τους. Η συνεχιζόμενη κυριαρχία του Ερντογάν στην Τουρκία στηρίζεται τόσο σε εκείνους που τον περιφρονούν όσο και σε εκείνους που τον έχουν κάνει εικόνισμα. Θυμίζει πάντα στους οπαδούς του, προκειμένου να γίνει περισσότερο αρεστός, ότι υπάρχουν πάντα εκείνοι που είναι έτοιμοι να τον ανατρέψουν – και πράγματι θα μπορούσαν να το κάνουν. Επίσης, οι οπαδοί του πρέπει να αισθάνονται τη συνεχή απειλή, ώστε να μπορούν να νιώσουν το κύμα της ακατανίκητης έκστασης όταν βρίσκεται ξανά στην κορυφή έπειτα από μία ακόμη κρίση – και υπήρξαν πολλές τέτοιες...

Η Τουρκία, τυπικά, εξακολουθεί να είναι υποψήφια για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, όσο καιρό καλύπτω αυτή τη χώρα ως ανταποκρίτρια ξένων εφημερίδων, έχω συλληφθεί από την αστυνομία δύο φορές, με έλυσαν τα δακρυγόνα περισσότερες φορές από ό,τι μπορώ να θυμηθώ και ένα τουρκικό τανκ έστρεψε πάνω μου την κάννη του καθώς επιχείρησα να μιλήσω με Σύρους που προσπαθούσαν να ξεφύγουν από μια επίθεση πίσω από τα κλειστά σύνορα. Από την εξώπορτα του σπιτιού μου έχω παρακολουθήσει τη χώρα που θεωρώ δεύτερη πατρίδα μου να καταπατά τη δημοκρατία, την ελευ-

θερία του Τύπου και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όπως κάθε άλλος δημοσιογράφος στην Τουρκία, επαναπροσδιορίζω συνεχώς τα όρια αυτού που μπορώ να πω. Μπορώ να γελάσω; Να ασκήσω κριτική; Μπορώ να ρωτήσω; Η απειλή φυλάκισης ή απέλασης πλανάται πάντα στην ατμόσφαιρα για όσους ξένους ανταποκριτές βρίσκονται στη χώρα – αλλά για τους Τούρκους δημοσιογράφους είναι πραγματική. Περίπου εξήντα οκτώ δημοσιογράφοι βρίσκονται σήμερα στη φυλακή – ο μεγαλύτερος αριθμός από κάθε άλλη χώρα στον κόσμο. Σε αυτούς, προσθέστε τους δεκάδες χιλιάδες πανεπιστημιακούς, ακτιβιστές της αντιπολίτευσης, εκλεγμένους πολιτικούς και υποτιθέμενους πραξικοπηματίες που επίσης βρίσκονται στη φυλακή, περιμένοντας μια δίκη που πιθανόν θα διαρκέσει χρόνια, και αρχίζετε να έχετε μια αίσθηση του είδους της χώρας που έχει γίνει η Τουρκία – αν και ένας τουρίστας που ψάχνει για φτηνές διακοπές μπορεί ακόμα να κοιτάξει την αδύναμη λίρα και τις τικουάζ θάλασσες και να φέρει την οικογένειά του εδώ για ένα δεκαπενθήμερο. Την ώρα που οι μάζες μπαίνουν στα all-inclusive θέρετρα και όσοι αναζητούν την περιπέτεια σε ένα Σαββατοκύριακο σουλατσάρουν στις απόμερες γειτονιές της Κωνσταντινούπολης, οι Τούρκοι βλέπουν τις αποταμιεύσεις τους να εξανεμίζονται, τις τιμές των τροφίμων να ανεβαίνουν και τα παιδιά τους να αναζητούν απεγνωσμένα έναν τρόπο για να εγκαταλείψουν τη χώρα.

Το να γράφεις —και να ζεις— κάτω από τον ασφυκτικό αυταρχισμό του Ερντογάν είναι σαν να συνυπάρχεις με μια εσωτερική φωνή που σε ρωτάει *Είσαι βέβαιη ότι θέλεις να το πεις αυτό; κάθε φορά που στέκεσαι μπροστά στον υπολογιστή σου για να στείλεις ένα άρθρο ή για να κάνεις ένα αστείο με έναν άλλον. Είναι σαν να προσπαθείς να μην καπνίζεις και βλέπεις πως το κάπνισμα σου έχει γίνει κρυφή συνήθεια που το απολαμβάνεις κάθε βράδυ αργά τη νύχτα και, στη συνέχεια, κοιτάζεις το πρωί στον καθρέφτη και συνειδητοποιείς ότι η αμυδρή γραμμή ανησυχίας στο πρόσωπό σου έχει γίνει βαθιά ρυτίδα. Η δικτατορία καταστρέφει την ερωτική σου ζωή, σε κάνει να ελέγχεις με μια υποκειμενική σου λίστα το κάθε άτομο που συναντάς. Τι φοράει; Από πού είναι; Για ποιους δουλεύει και πόση εμπιστοσύνη μπορώ να του έχω; Ακούω τους γείτονές μου να καβγαδίζουν πιο συχνά αυτές τις μέρες, γίνομαι μάρτυρας περισσότερων συμπλοκών στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης.*

Οι Τούρκοι που είναι ευχαριστημένοι με την κατάσταση εκφράζουν έντονα την ικανοποίησή τους. Αντιθέτως, οι δυσαρεστημένοι συνήθως μιλούν σε Δυτικούς, αφού νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια όταν απευθύνονται σε ξένους. Οι συζητήσεις που αρχίζουν με το «Πόσο καιρό είστε στην Τουρκία;» συνήθως καταλήγουν στο «Γιατί εξακολουθείτε να μένετε στη χώρα;». Το άγχος να αναρωτιέσαι αν το τηλέφωνό σου ή το διαμέρισμά σου παρακολουθούνται σου μουνδιάζει τον εγκέφαλο, γίνεται κουραστικό ενώ, κάποια στιγμή, συνειδητοποιείς ότι όλες οι κουβέντες με τους φίλους σου καταλήγουν στην πολιτική και πως, παρότι υπάρχει αρκετό υλικό για κυνικό, βιτριολικό χιούμορ, τίποτα από όλα αυτά δεν σε κάνει να νιώθεις καλύτερα όταν σταματάς να γελάς. Η ζωή σε αυτό το σύστημα είναι σαν να παρακολουθείς τους γνωστούς σου να γοητεύονται από την εξουσία και το χρήμα και να απαλλάσσονται ευχαρίστως από κάθε ηθική πυξίδα. Είναι σαν να γλείφεις τα άτομα που σιχαίνεσαι, γιατί έτσι πρέπει, προκειμένου να επιβιώσεις – και, στη συνέχεια, αρχίζεις να σιχαίνεσαι τον εαυτό σου.

Όλα αυτά σε περιτριγυρίζουν και, τη στιγμή που συνειδητοποιείς πια αυτό που βλέπεις, είναι ήδη πολύ αργά. Μόνο μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος είδα καθαρά αυτό που συνέβαινε όλο το προηγούμενο διάστημα – το πέρασμα της κλυδωνιζόμενης Τουρκικής Δημοκρατίας στο έλεος ενός μόνον ανθρώπου, την εμφάνιση του κράτους του Ερντογάν. Καθώς επικεντρωνόμουν στις λεπτομέρειες των καθημερινών ειδήσεων σχετικά με τον πόλεμο στη Συρία και την προσφυγική κρίση στην Ευρώπη, η κυριαρχία του εδραιωνόταν τόσο πολύ ώστε συνδέθηκε άρρηκτα με το κράτος και το κράτος έγινε αδιαχώριστο από τη χώρα. Τώρα, η απάντηση στην πάγια ερώτηση που κάνει κάθε δημοσιογράφος στην Τουρκία είναι εξής: είναι καλό να γελάς και να αμφισβητείς και να επικρίνεις, αρκεί να αφήνεις τον Ερντογάν έξω από όλα αυτά. Αλλά σε μια τόσο πολύ χειραγωγημένη χώρα, αυτή η παραδοχή αφήνει ελάχιστα περιθώρια για οποιαδήποτε συζήτηση.

Έχω δει την Τουρκία και τον Ερντογάν κατά τη διάρκεια επτά εκλογικών αναμετρήσεων, δεκάδων τρομοκρατικών επιθέσεων, μιας απόπειρας πραξικοπήματος, ενός εμφυλίου πολέμου, επεμβάσεων στο εξωτερικό, συγκλονιστικών ρήξεων με την Ευρώπη, μαζικών διαδηλώσεων στους δρόμους, εισροής προσφύγων και μαζικών εκκα-

θάρισεων στον δημόσιο τομέα. Και κάθε φορά που σκεφτόμουν Αυτό είναι, αυτό θα σημάνει το τέλος του, ο Ερντογάν ξαναπρόβαλλε ακόμα πιο ισχυρός.

Οφείλω να του το αναγνωρίσω: Ο πρόεδρος της Τουρκίας μού έδωσε πλούσιο υλικό. Συχνά, ευχόμενοι να μπορούσα να του το ανταποδώσω.

Ο Ερντογάν είναι ένας αυθεντικός μεταμοντέρνος λαϊκιστής. Βρίσκεται στην εξουσία επί δεκαεπτά χρόνια και η τελευταία του εκλογική νίκη τον Ιούνιο του 2018 του εξασφαλίζει την παραμονή τουλάχιστον έως το 2023. Ήδη υπάρχει μια γενιά Τούρκων που έχουν ζήσει όλη τους τη ζωή με κυβέρνηση Ερντογάν και οι επικριτές του θα έχουν πολλά πράγματα για ν' ανησυχούν. Ανησυχούν για την εκκολαπτόμενη ισλαμοποίηση της Τουρκίας που παραμερίζει την άλλοτε σταθερά εκκοσμιευμένη χώρα. Επισημαίνουν τον άγριο διωγμό των Κούρδων ανταρτών στα ανατολικά της χώρας, όπου εκατοντάδες χιλιάδες σκοτώθηκαν ή εκτοπίστηκαν, και τη φιλική σχέση του Ερντογάν με ένοπλες αντάρτικες οργανώσεις αμφιλεγόμενης ιδεολογίας στη Συρία. Η Ευρώπη, ενώ στην αρχή είχε τον Ερντογάν ως χαϊδεμένο της παιδί, τώρα τον αντιμετωπίζει σαν οργισμένο έφηβο. Οι κάτοικοι των ελληνικών νησιών, σε απόσταση αναπνοής από τις ακτές της Τουρκίας, ανησυχούν σφόδρα κάθε φορά που απειλεί να ανοίξει τα σύνορά του και να επιτρέψει σε εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες να διασχίσουν το Αιγαίο με φθηνές πλαστικές βάρκες.

Πέρασα έξι χρόνια παρακολουθώντας τον Ερντογάν να μιλάει στους οπαδούς του και να ψυχανεμίζεται τις ευκαιρίες. Σκέφτομαι κάθε μέρα και τον περισσότερο χρόνο γράφω γι' αυτόν, ακόμα κι αν δεν έχουμε συναντηθεί ποτέ. Αλλά ποτέ δεν επιχειρήσα να γίνω παρατηρήτρια του Ερντογάν ή ακόμα και να γίνω ανταποκρίτρια στην Τουρκία.

Στις αρχές του 2013 μετακόμισα από το Λονδίνο στην Αντάκια (Αντιόχεια), μια μικρή πόλη στα νότια σύνορα της Τουρκίας με τη Συρία, για να ακολουθήσω την καριέρα της ανεξάρτητης πολεμικής ανταποκρίτριας. Ο πόλεμος δίπλα στην Αντάκια είχε μετατρέψει την πόλη σε μια πολυσύχναστη σφηκοφωλιά κατασκόπων, εμπόρων όπλων, προσφύγων και δημοσιογράφων. Οι Σύροι αντάρτες είχαν

καταλάβει δύο κοντινά σημεία διέλευσης των συνόρων, απωθώντας τις δυνάμεις του προέδρου Μπασάρ αλ-Άσαντ, και επί έναν χρόνο πηγαίνοερχόμενοι απ' αυτά τα περάσματα στη Συρία για να καλύψω τη σφαγή που οξυνόταν. Όμως, καθώς η Συρία βυθιζόταν όλο και περισσότερο στο χάος και διάφοροι συνάδελφοι έπεφταν στα χέρια εγκληματικών συμμοριών και ισλαμιστικών πολιτοφυλάκων, οι δημοσιογράφοι εγκατέλειψαν την Αντάκια. Μαζί με τους περισσότερους δημοσιογράφους που καλύπταμε τη Συρία, μετακόμισα κι εγώ βόρεια, στην Κωνσταντινούπολη, όπου δεν συμβαίνουν και πολλά πράγματα.

Οι τεράστιες διαδηλώσεις διαμαρτυρίας στο Πάρκο Γκεζί,³ οι οποίες αιφνιδιαστικά την άνοιξη του 2013 μετεξελίχθηκαν από μικρές διαδηλώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος στην πιο σοβαρή αντιπολίτευση που αντιμετώπισε ποτέ ο Ερντογάν, είχαν συρρικνωθεί τώρα στις αριστερές ομάδες που ήταν διάσπαρτες στις ακριβές συνοικίες της Κωνσταντινούπολης. Ήταν χαρούμενες αυτές οι διαμαρτυρίες – ο καθένας μπορούσε να εκφράσει ελεύθερα τη γνώμη του στο βήμα και, αντί να χειροκροτεί (πάρα πολύ θορυβώδες και ακατανόητο), το ακροατήριο όταν συμφωνούσε σήκωνε το χέρι. Αμφιβάλλω αν προκάλεσαν μεγάλη αγωνία στον Ερντογάν. Έναν χρόνο περίπου μετά το Γκεζί, οι μικροδιαδηλώσεις έγιναν το αγαπημένο σπορ της πόλης – με τους πρωταγωνιστές να συρρικνώνονται σε έναν σκληρό πυρήνα που, όπως φάνηκε, απολάμβανε τα δακρυγόνα. Ένας φοιτητής, από τους επικεφαλής, από τον οποίο είχα πάρει συνέντευξη, μίλησε για επικείμενες διαδηλώσεις με «συγκρούσεις με τους μπάτσους», σαν αυτό να ήταν το κεντρικό θέμα της υπόθεσης. Οι διαδηλώσεις έγιναν τόσο κοινότοπες και προβλέψιμες που, μάλλον, ενοχλούσαν χωρίς να αποτελούν είδηση. Μερικές φορές, εκείνη τη χρονιά, δεν μπορούσα να κοιμηθώ γιατί μύριζε παντού δακρυγόνα.

Ένιωθα πλήξη και στενοχώρια. Είχα εγκαταλείψει τη Συρία, τη χώρα που προτίμησα από πολλές και στην οποία είχα επενδύσει

3. (Σ.τ.Μ.) Ένα κύμα διαδηλώσεων και εμφύλιων αναταραχών στην Τουρκία ξεκίνησε στις 28 Μαΐου 2013, αρχικά ως διαμαρτυρίες για το σχέδιο αστικής ανάπλασης του Πάρκου Γκεζί (Taksim Gezi Park) της Κωνσταντινούπολης. Οι ταραχές πυροδοτήθηκαν από τη βίαιη έξωση καταληψιών που διαμαρτύρονταν για το σχέδιο στον χώρο του πάρκου.

τόσα πολλά. Αδημονούσα για την ημέρα που θα μπορούσα να επιστρέψω και να ξαναρχίσω να κάνω ρεπορτάζ από εκεί. Συνέχισα να βγαίνω με έναν Σύρο στην Αντάκια και πέρασα μαζί του τον μισό χρόνο. Παράξενο που το θυμάμαι, αλλά δεν υπήρχαν και πολλά για να θυμάμαι από την Κωνσταντινούπολη.

Μια μέρα, όμως, ερωτεύτηκα... Ταξιδεύοντας από την Αντάκια στην Κωνσταντινούπολη με μια φτηνή πτήση αργά τη νύχτα, κοίταξα έξω από το παράθυρο καθώς το αεροπλάνο ετοιμαζόταν να προσγειωθεί κάνοντας μια τεράστια στροφή πάνω από την πόλη. Από τις δύο πλευρές του σκοτεινού ουρανού του Βοσπόρου, εκατομμύρια φωτάκια σημάδευαν την ακτογραμμή, τους μποτιλιαρισμένους δρόμους, τις γέφυρες και τα παλάτια. Από ψηλά, αυτή η απεριποίητη πόλη λαμπύριζε και ήμουν χαρούμενη που επέστρεφα: είναι μια αίσθηση που εξακολουθώ να έχω κάθε φορά που ανάβει το λαμπάκι για να δέσω τη ζώνη ασφαλείας πάνω από την Κωνσταντινούπολη. Μου πήρε έξι μήνες για να συνειδητοποιήσω ότι φεύγοντας από τη Συρία είχα προσγειωθεί στην πιο όμορφη, μελαγχολική και συναρπαστική πόλη του κόσμου. Σταδιακά σταμάτησα να πηγαίνω στην Αντάκια και η σχέση μου με τον Σύρο τελείωσε.

Έτσι, από σύμπτωση και όχι από υπολογισμό, ήμουν από τους ελάχιστους δημοσιογράφους που είχαν εγκατασταθεί στην Τουρκία, με πλήρες ωράριο εργασίας, όταν άρχισαν να ρέουν οι ειδήσεις – οι βομβιστικές ενέργειες, οι διπλωματικές πιέσεις από την Ευρώπη και το συγκλονιστικό ενδιαφέρον για τον Ερντογάν. Καθώς κυλούσαν οι μήνες, συνειδητοποίησα ότι ακόμη και η πιο παρωχημένη, ασήμαντη τουρκική ιστορία θα μπορούσε να γίνει πρωτοσέλιδο εάν σχετιζόταν κάπως με τον Ερντογάν. Μια ιστορία που θυμάμαι ιδιαίτερα είναι αυτή με τη σύζυγό του, την Εμινέ, σε μια ομιλία που έκανε και στην οποία υπαινίχθηκε ότι το χαρέμι των Οθωμανών σουλτάνων θα μπορούσε να θεωρηθεί προπύργιο του φεμινισμού. Ο δυτικός Τύπος ξεσάλωσε – παρότι υπάρχουν αρκετοί που θα συμφωνούσαν με την Εμινέ. Το ενδιαφέρον για τον Ερντογάν καθώς και το αυξανόμενο χάος στην Τουρκία σύντομα μου έδωσαν υλικό για τακτικά ρεπορτάζ για τους *Times*.

Άρχισε να με γοητεύει η περίπτωσή του. Η πρώτη φορά που είδα τον Ερντογάν από κοντά δεν ήταν για κάποιο ρεπορτάζ, αλλά επειδή βρέθηκα τυχαία στην περιοχή και μου κίνησε το ενδιαφέρον.

Τον Μάιο του 2013, ενώ βρισκόμουν ακόμη στην Αντάκια, δύο εκρήξεις παγιδευμένων αυτοκινήτων έπληξαν το Ρεϊχανλί, μια άλλη μικρή τουρκική συνοριακή πόλη που φιλοξενεί χιλιάδες Σύρους πρόσφυγες. Η επίθεση ήταν η πρώτη από τις πολλές που προκλήθηκαν εξαιτίας της συριακής σύρραξης και ο φόρος αίματος ήταν τρομακτικός: πενήντα δύο άνθρωποι σκοτώθηκαν και το κέντρο της πόλης ισοπεδώθηκε. Ανθρώπινα μέλη βρέθηκαν αργότερα ακόμα και μέσα σε υπονόμους, τόσο μεγάλη ήταν η ένταση των εκρήξεων. Κάποιοι Σύροι κινήθηκαν πίσω από τα σύνορα στη ζώνη του πολέμου, φοβούμενοι ότι, αν έμεναν εκεί, σύντομα θα ένιωθαν το κύμα της οργής των ντόπιων. Μία εβδομάδα αργότερα, ο Ερντογάν πήγε στο Ρεϊχανλί για να μιλήσει στον λαό. Καθώς το χωριό ήταν μόνο μισή ώρα δρόμος από την Αντάκια, αποφάσισα να πάω.

Σε σύγκριση με αυτό που θα αντίκριζα τα επόμενα χρόνια, το πλήθος τότε ήταν μικρό και ήρεμο και η ομιλία του Ερντογάν μετρημένη. Αλλά εκείνη την ημέρα παρατήρησα ορισμένα πράγματα που θα έβλεπα ξανά και ξανά: ότι εκατοντάδες άνθρωποι είχαν μεταφερθεί εκεί με πούλμαν από κάθε γωνιά της χώρας, ότι οι εθελοντές του κόμματος μοίραζαν στους συγκεντρωμένους σημαίες και καπελάκια μπέιζμπολ και ότι, όταν το γεγονός μεταδόθηκε στην τηλεόραση, έδιναν την εντύπωση μιας κόκκινης θάλασσας και πως οι άνθρωποι που είχαν πάει εκεί έδειχναν ότι το μόνο που ήθελαν ήταν να βρίσκονται δίπλα στον Ερντογάν και ότι δεν τους ενδιέφεραν καθόλου οι εκρήξεις στο Ρεϊχανλί.

Πόσο διαφορετική ήταν αυτή η χαμηλών τόνων εκδήλωση από την επόμενη, τέσσερα χρόνια αργότερα, μια κρύα Κυριακή του 2017... Είχε περάσει ένας μήνας αφότου είχε κερδίσει με δυσκολία μία ακόμα μάχη στο συνταγματικό δημοψήφισμα για να μεταβιβάσει τη νομοθετική εξουσία από το Κοινοβούλιο στον πρόεδρο, και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) διοργάνωσε το κομματικό συνέδριό του στο κεντρικό γήπεδο μπάσκετ της Άγκυρας. Μέχρι να βρω τη θέση μου στις 8 το πρωί, όλος ο τόπος είχε γεμίσει ήδη από νεαρούς που χαλούσαν τον κόσμο επευφημώντας τον ήρωά τους, κι ας επρόκειτο να μιλήσει το μεσημέρι για να διεκδικήσει εκ νέου τη θέση του στην αρχηγία του κόμματος. Ο ίδιος είχε παραιτηθεί φαινομενικά, καθώς άφησε την πρωθυπουργία και εξέλεγε πρόε-

δρος τρία χρόνια νωρίτερα – ο αρχηγός του κράτους έπρεπε να είναι πολιτικά ανεξάρτητος σύμφωνα με το παλαιό, αναθεωρημένο σήμερα, Σύνταγμα. Στην πραγματικότητα, ασκούσε πάντα πλήρη έλεγχο πάνω στο κόμμα. Συνέχισε την εκστρατεία υπέρ του ΑΚΡ στις κοινοβουλευτικές εκλογές και απομάκρυνε δημόσια έναν πρωθυπουργό που είχε τολμήσει να ξεφύγει αρκετά από τη γραμμή του.⁴

Ως πολιτικό θέαμα, το συνέδριο ήταν απίστευτο. Υπήρχαν άνθρωποι στο πλήθος που είχαν φτάσει ντυμένοι σαν Οθωμανοί σουλτάνοι. Κάθονταν δίπλα σε Κούρδισσες που κρατούσαν πανό, διακηρύσσοντας ότι προέρχονταν από τη Σιρνάκ, μια πόλη στα ανατολικά που πρόσφατα αποδεκατίστηκε σε μάχες μεταξύ τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας και Κούρδων μαχητών. «Τα πάντα για την πατρίδα!» αλάλαζαν, κάνοντας κάτι λαρυγγισμούς όπως στις γαμήλιες τελετές της πατρίδας τους, η οποία έχει γίνει συντρίμια. Η μουσική συνέχισε να ακούγεται ασταμάτητα από τα ηχεία – μια επανάληψη περιορισμένου μουσικού ρεπερτορίου οθωμανικών εμβατηρίων, και με το τραγούδι της εκστρατείας για το δημοψήφισμα με τίτλο «Ναι, φυσικά». Πιο δυνατά παιζόταν το τραγούδι του κόμματος, το «Dombra», ένας παιάνας για τον Ερντογάν και ένας αναίσχυνα δουλοπρεπής ύμνος. «Είναι η φωνή των καταπιεσμένων, είναι η δυνατή φωνή του κόσμου που δεν έχει [φωνή]. Ρετζέπ - Ταγίπ - Ερντογάν!» λένε οι πρώτοι στίχοι, συνεχίζοντας σε παρόμοιο τετράστιχο μοτίβο.

Ο Ερντογάν μπήκε στο κτίριο όπως είχε προγραμματιστεί, συνοδευόμενος από τη σύζυγό του και τον γαμπρό του, τον τότε υπουργό Ενέργειας, Μπεράτ Αλμπαϊράκ, για τον οποίο ο περισσότερος κόσμος πιστεύει ότι προβάλλεται ως διάδοχος. Μπουκέτα με κόκκινα γαρίφαλα είχαν τοποθετηθεί μπροστά στις κερκίδες και ο Ερντογάν τα πέταξε στο πλήθος των οπαδών του καθώς έκανε τον γύρο του θριάμβου. Οι γκριζομάλληδες στο βήθρο πρέπει να αισθάνθηκαν παραγκωνισμένοι στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στη λίστα των υποψηφίων για διάφορες θέσεις στο κόμμα. Για το ύψιστο

4. (Σ.τ.Μ.) Αναφέρεται στον Αχμέτ Νταβούτογλου (γενν. το 1959), πρωθυπουργό και αρχηγό του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης της Τουρκίας στο διάστημα 2014-2016, που αναγκάστηκε σε παραίτηση από τον Ερντογάν το 2016 και αποπέμφθηκε από το κόμμα τον Σεπτέμβριο του 2019.

αξίωμα ο Ερντογάν ήταν ο πιο κατάλληλος και αυτό ήταν το μόνο θέμα της ημερήσιας διάταξης που είχε πραγματική σημασία.

Η Τουρκία είναι διαφορετική από τις άλλες χώρες που κυβερνώνται από ισχυρούς άνδρες. Η προσωπολατρία δεν περιοριζόταν σε έναν ηγέτη: Υπάρχει η λατρεία για τον Ερντογάν, μια αναπτυσσόμενη προσωπολατρία που έχω δει να εξελίσσεται μπροστά στα μάτια μου. Υπάρχει η λατρεία για τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν. Ο Οτσαλάν είναι ο ηγέτης του PKK (*Partiya Karkerên Kurdistanê*, του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν – της πολιτοφυλακής που αγωνίζεται κατά του κράτους στην ανατολική Τουρκία), που βρίσκεται κλεισμένος σε ένα νησί-φυλακή από το 1999, αλλά εξακολουθεί να ασκεί επιρροή σε μεγάλο τμήμα των Κούρδων και της διασποράς. Εκτός από το τουρκικό PKK, υπάρχουν συμμαχικές πολιτοφυλακές που αγωνίζονται στο όνομά του στη Συρία, στο Ιράκ και το Ιράν. Η επιρροή του είναι έντονη σε δυτικούς αριστερούς, οι οποίοι είναι τόσο ενθουσιασμένοι με τις ιδέες του για ισότητα των γυναικών και διακυβέρνηση χωρίς κράτος, που είναι πρόθυμοι να παραβλέψουν τις θηριωδίες που διαπράττουν οι ένοπλες ανδρικές και γυναικείες κουρδικές πολιτοφυλακές του.

Καθώς η τελευταία ειρηνευτική διαδικασία διακόπηκε το καλοκαίρι του 2015, πήγα να πάρω συνέντευξη από τον αδελφό του Οτσαλάν στην ορεινή βορειοανατολική Τουρκία, όπου μου είχαν πει ότι θα βρω έναν έξυπνο και λογικό άνθρωπο, ο οποίος θα μου έδινε μια ειλικρινή περιγραφή του περιβόητου αδελφού του. Ο Μεχμέτ Οτσαλάν μου προσέφερε ωραιότατα σύκα από το περιβόλι του και αμέσως μετά η συνέντευξη μπήκε σε περίεργα μονοπάτια. Προσπάθησε να με πείσει ότι ο αδελφός του ήξερε και κατ' επέκταση ήλεγχε καθετί που συνέβαινε στη Μέση Ανατολή μέσα από την απομόνωση του κελιού του, χάρη στις ψυχικές δυνάμεις του. Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης, αναφερόταν στον αδελφό του λέγοντας «Serok» (στα κουρδικά «ο ηγέτης») – ποτέ «Αμπντουλάχ» ή «ο αδελφός μου».

Υπήρξε και ίσως εξακολουθεί να υπάρχει η λατρεία για τον Φετουλάχ Γκιουλέν, έναν αρτηριοσκληρωτικό ιμάμη, ο οποίος διευθύνει ένα δίκτυο μυστικοπαθών οπαδών από τη δεκαετία του 1960. Ζει αυτοεξόριστος σε μια απομονωμένη και πολύ καλά φυλασσόμενη

φάρμα στην Πενσιλβάνια των ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1990, αλλά έως πρόσφατα οι οπαδοί του κατείχαν υψηλόβαθμες θέσεις στα υπουργεία, στην αστυνομία και στο δικαστικό σώμα. Χρησιμοποιήσαν τις θέσεις τους για να τρομοκρατήσουν και να τιμωρήσουν όποιον τους αντιτασσόταν, κυρίως τους κοσμικούς που δεν αισθάνονταν καλά με την ιδέα της υποβόσκουσας ισλαμικής λατρείας που ασκεί τόση επιρροή στη χώρα τους. Ο Ερντογάν και ο Φετουλάχ Γκιουλέν ήταν σύμμαχοι μέχρι το πολύκροτο «διαζύγιό» τους το 2013, οπότε έγιναν οι μεγαλύτεροι εχθροί και ο πόλεμος μεταξύ τους διεξάγεται σε όλη την επικράτεια. Ο Ερντογάν κατηγορεί τον Γκιουλέν ότι οργάνωσε την απόπειρα πραξικοπήματος του 2016. Σήμερα, η ζωή ενός Τούρκου μπορεί να καταστραφεί από τον απλό υπαιτιγμό ότι, κάποια στιγμή και καθ' οιονδήποτε τρόπο, είχε σχετιστεί με το κίνημα του Γκιουλέν.

Τέλος, υπάρχει η λατρεία για τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, τον ιδρυτή της Τουρκικής Δημοκρατίας και ενδεχομένως τον μοναδικό που θα μπορούσε να αποτελέσει σοβαρή πρόκληση για τον Ερντογάν, παρά το γεγονός ότι έχει πεθάνει πάνω από ογδόντα χρόνια. Ο Ατατούρκ —ο οποίος εξακολουθεί να είναι ολοζώντανος στο φαντασιακό των σημερινών Τούρκων— υπερασπίστηκε όλα όσα περιφρονεί ο Ερντογάν, και αντίστροφα. Ήταν ένας ακλόνητος κήρυκας του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους, της μη επιθετικότητας στις σχέσεις με άλλα κράτη και μιας Τουρκίας που είναι σύμμαχος της Ευρώπης και της Δύσης.

Ο Ατατούρκ πάντα ήταν ο ήρωας των Τούρκων, αλλά πλέον έχει γίνει το σύμβολο των αντιπάλων του Ερντογάν. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του συνταγματικού δημοψηφίσματος του 2017, οι δρόμοι της γειτονιάς μου στην Κωνσταντινούπολη —ένα σχυρό των κοσμικών που ψήφισε κατά 81% ενάντια στα σχέδια του Ερντογάν να συγκεντρώσει την εξουσία στα χέρια του— μετατράπηκαν σε ανοιχτή γκαλερί έργων τέχνης εμπνευσμένων από τον Ατατούρκ. Το «Εμβατήριο της Σμύρνης» («Dzmir March»), ένας στρατιωτικός ύμνος για τον Μουσταφά Κεμάλ, ήταν η ανεπίσημη μουσική επένδυση της εκστρατείας του «Όχι». Είναι σύνηθες, τόσο εντός όσο και εκτός Τουρκίας, να ακούμε τους εχθρούς του Ερντογάν να οδύρονται για τον τρόπο με τον οποίο ξηλώνει την κληρονομιά του Ατατούρκ.

Ίσως να αναφέρονται περισσότερο στη θλιβερή κατάσταση της αντιπολίτευσης παρά στη διαχρονική δύναμη του Ατατούρκ. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή η λατρεία συνεχίζεται, αλλά οι ρωγμές της αρχίζουν να γίνονται ορατές. Κατά την πορεία του Ερντογάν στην εξουσία, όσοι μισούσαν σιωπηρά στο παρελθόν τον Ατατούρκ και ό,τι εκείνος αντιπροσώπευε ανακάλυψαν ότι τελικά μπορούν εκφραστούν ελεύθερα. Πρόκειται κυρίως για τους θρησκευόμενους άπορους, που φτωχοποιήθηκαν από τον ακλόνητο κοσμικό χαρακτήρα του Ατατούρκ, αν και συμπεριλαμβάνονται σε αυτούς και αρκετοί φιλελεύθεροι που ταραζόνταν στη σκέψη της αχαλίνωτης λατρείας προς κάθε κατεύθυνση. Αλλά οι ίδιοι εκείνοι φιλελεύθεροι, που κάποτε στήριξαν την υπονόμευση της κληρονομιάς του Ατατούρκ, επιτίθενται τώρα κατά της θεοποίησης του Ερντογάν από τους οπαδούς του. Και έτσι, η Τουρκία έχει μεταβληθεί σε τρυβλίο Petri, εκείνο το γυάλινο σκεύος που χρησιμοποιούν οι επιστήμονες στα εργαστήρια για να καλλιεργούν μικροοργανισμούς: εκεί βλέπεις καθαρά τη λατρεία της μίας προσωπικότητας που βρίσκεται σε άνοδο, μαζί με τη λατρεία της άλλης που κινείται σε αργή πτώση.

Πάνω από έξι χρόνια, ταξίδεψα σε κάθε γωνιά αυτής της τεράστιας, αντιφατικής, συχνά αινιγματικής και πάντα συναρπαστικής χώρας και έκανα επίσης ρεπορτάζ για το χάος που επικρατεί πέρα από τα σύνορά της με το Ιράκ, τη Συρία και τη νοτιοανατολική Ευρώπη. Σε αυτή τη διαδρομή, μίλησα με πολιτικούς, εγκληματίες, αστυνομικούς, ταξιτζήδες, πολέμαρχους, με κάποιους που πουλούσαν σημαίες, με πρόσφυγες... Τα σημειωματάριά μου είναι τόσο γεμάτα με τους χαρακτήρες τους, που το υλικό θα μπορούσε να συντηρήσει τις συγγραφικές μου ανησυχίες για πάρα πολλά χρόνια. Στο πρόσωπο του Ερντογάν, βρήκα τον πιο συναρπαστικό πρωταγωνιστή που θα επιθυμούσε κάθε συγγραφέας.

Ωστόσο, δεν ήταν η απόπειρα πραξικοπήματος που με ώθησε να γράψω αυτό το βιβλίο, παρά το όλο χολιγουντιανό δράμα και τα πρωτοσέλιδα που συγκέντρωσε. Εκείνη τη νύχτα του Ιουλίου του 2016, γράφτηκε μόνον ο πρόλογος, το στήσιμο του σκηνικού της πραγματικής τραγωδίας που εκτυλίχτηκε στη συνέχεια. Άρχισα να γράφω αυτό το βιβλίο έναν χρόνο μετά, αφού οι μεγαλειώδεις εορτασμοί που πραγματοποιήθηκαν κατά την πρώτη επέτειο της από-

πειρας πραξικοπήματος αποκάλυψαν πλήρως το μέγεθος της λατρείας που είχε συγκεντρώσει στο πρόσωπό του ο Ερντογάν. Μέχρι τη στιγμή που τελείωσα το πρώτο χειρόγραφο, έντεκα μήνες αργότερα, ο Ερντογάν είχε εξασφαλίσει την εξουσία μέσω προεδρικών εκλογών που θα τον κρατήσουν στο παλάτι του έως το 2023 – δύο δεκαετίες στον θρόνο της Τουρκίας.

Αυτό το ρεπορτάζ σηματοδεύτηκε από αυτά τα δύο γεγονότα, αλλά στον πυρήνα τους βρίσκεται όλη η περίοδος κατά την οποία είδα με τα μάτια μου τον εκφυλισμό της Τουρκίας. Όταν έφτασα εδώ, στις αρχές του 2013, με σκοπό να μείνω μόνο για λίγες εβδομάδες για να καλύψω δημοσιογραφικά τη Συρία προτού επιστρέψω στην κανονικότητα της ζωής μου στο Λονδίνο, ο Ερντογάν απλά μεταμορφωνόταν από προβληματικό, πλην ανεκτό εν πολλοίς, δημοκράτη σε έναν αδίστακτο αυταρχικό λαϊκιστή. Μέσα σε δύο χρόνια, είχε μετατραπεί σε μια μισητή φιγούρα, πασίγνωστη σε ολόκληρο τον κόσμο – και, στη συνέχεια, οδήγησε τη χώρα του στην πιο ταραχμμένη εποχή των τελευταίων δεκαετιών. Σε διάστημα δεκαοκτώ μηνών, το 2015 και το 2016, η Τουρκία αντιμετώπισε την προσφυγική κρίση, ένα κύμα τρομοκρατικών επιθέσεων, μια νέα έκρηξη βίας στις κουρδικές περιοχές της και μια απόπειρα πραξικοπήματος. Έκτοτε, έστω με κάποια καθημερινή σταθερότητα και κανονικότητα που αποκαταστάθηκε για τους περισσότερους Τούρκους, ο Ερντογάν εδραίωσε ακόμα περισσότερο τη θέση του και χτύπησε πιο σκληρά την αντιπολίτευση.

Δεν ήταν εύκολο να βρω το νήμα της αφήγησης: η διαδρομή του δεν ήταν πάντα σταθερή ή ξεκάθαρη. Πολλαπλές συνωμοσίες εκτυλίσσονται παράλληλα, συγκλίνουν και επιστρέφουν εκεί όπου ξεκίνησαν. Γεγονότα έξω από την Τουρκία ξετυλίγονται στα σύνορά της, τροφοδοτούν τις δυνάμεις που αναπτύσσονται μέσα στη χώρα, ενώ ο Ερντογάν παρουσιάζει στους ανθρώπους του τη δική του σκανδαλώδη εκδοχή του κόσμου σαν μέσα από παραμορφωτικό καθρέφτη. Δούλευα ανατρέχοντας μπρος-πίσω στα σημειωματάριά μου από την Τουρκία και τη Συρία, καθώς έγραφα, προσπαθώντας να καταλάβω αυτό που ζούσα. Ξαναδιάβασα παλιά ημερολόγια και τηλεφώνησα σε παλιούς φίλους, ερεύνησα ενδελεχώς αποκόμματα εφημερίδων από τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια και «λεηλάτησα» τα ιστορικά αρχεία των *Times*. Μίλησα με ιστορικούς και πο-

λιτικούς επιστήμονες και συντάξα τεράστιους καταλόγους διπλωματών, έμπιστων του Ερντογάν, εκπροσώπων λόμπι, συμβούλων και αντιπάλων και ήρθα σε επαφή με όλους αυτούς, ζητώντας τους να μιλήσουν είτε επίσημα είτε ανεπίσημα. Οι περισσότεροι από αυτούς με αγνόησαν, κάποιοι αρνήθηκαν. Όσοι συμφώνησαν, συνήθως το έκαναν με την προϋπόθεση της ανωνυμίας και ο καθένας τους σκιαγράφησε τη δική του άποψη για την εικόνα του Ερντογάν και της Τουρκίας. Ορισμένα ονόματα έχουν αλλάξει, για την προστασία των ανθρώπων που βρίσκονται ακόμα στη Συρία ή που έχουν οικογένειες εκεί. Σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρω μόνο τα αρχικά αυτών που μου έδιναν συνέντευξη ή τη θέση που κατείχαν. Το γεγονός ότι δεν μπορώ να τους ευχαριστήσω ή να μνημονεύσω τα ονόματα όλων εκείνων που με βοήθησαν να γράψω αυτό το βιβλίο, είναι ενδεικτικό της κατάστασης που επικρατεί στη χώρα. Στο μέλλον, σε καλύτερους καιρούς, ελπίζω ότι θα μπορέσω να το κάνω.

Υπάρχει μια ανακολουθία στη χρονολογική αφήγηση αυτής της ιστορίας, αλλά η Τουρκία δεν γίνεται ποτέ κατανοητή με μια απλή περιοδολογημένη καταγραφή. Για να κατανοήσετε το παρόν, πρέπει να το συνδέσετε με το παρελθόν και, για να αποκρυπτογραφήσετε τον Ερντογάν και τους οπαδούς του, πρέπει επίσης να γνωρίσετε όλους τους άλλους δευτεραγωνιστές και κομπάρσους που μοιράζονται το προσκήνιο μαζί του. Και μόνο η υπόμνηση της πρόσφατης ιστορίας έχει γίνει κάτι σαν πράξη ανταρσίας στην Τουρκία του Ερντογάν. Οι μνήμες διαγράφονται και τα γεγονότα ξαναγράφονται καθώς ο πρόεδρος διαμορφώνει τη χώρα σύμφωνα με τις προτιμήσεις του. Έως το 2023, οπότε προγραμματίζονται οι επόμενες εκλογές, οι μνήμες του παλαιού κοινοβουλευτικού συστήματος θα έχουν ξεθωριάσει και κανείς πολύ κάτω των σαράντα ετών δεν θα έχει ψηφίσει ποτέ σε εκλογές στις οποίες ο ίδιος ο Ερντογάν ή το κόμμα του δεν διεκδίκησαν, τρόπον τινά, την εκλογική νίκη.

Έτσι, αυτό το βιβλίο είναι η προσπάθειά μου να τεκμηριώσω όσα έχω δει, πριν διαγραφούν εντελώς από την επίσημη ιστορία της Τουρκίας με τον τρόπο που οι νικητές της ιστορίας πάντα διαγράφουν τα κομμάτια που δεν τους αρέσουν. Ξεκινάει έναν χρόνο μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος, σε μια χώρα που έχει αρχίσει να πιστεύει τα ψέματά της και με έναν κόσμο που βιάζεται για την άνοδο του ηγέτη του.